

ИЛМДА ДИНИЙ ДУНЁҚАРАШ, ФАЛСАФИЙ ДУНЁҚАРАШ ВА МОҲИЯТ

Ахатов Лутфилло

Чирчиқ давлат педагогика институти

АННОТАЦИЯ

Илмнинг мазмуни бу қандайдир кашфиёт эмас, балки, ўша кашфиётнинг инсонлар-жамиятга манфаатлиси ва тараққиётга хизмат қилишлиги билан баҳоланади. Диний дунёқараш ва фалсафий дунёқарашнинг моҳияти ҳам инсон маънавияти ва маърифатига хизмат қилиши муҳим. Матнда дунёвий ва диний қарашлар ҳақида сўз боради ва илмнинг моҳияти таҳлил қилинади.

Калит сўз: Илм, диний дунёқараш, фалсафий дунёқараш, тасаввуф, Жомий, Навоий, жамият, ахлоқ.

КИРИШ

Бугунги “тараққиёт ва техникага ошно ёзувчи”ларнинг диққати доим бирёқлама бўлиб қолмоқда. Мисол: илм деб тушунадиган (биладиган) тафаккурларининг маҳсули ёки “дунёвий қараш”лар асосида ёки “диний қараш”лар асосида таҳлил қилинади. Аслида илм бирёқламаликдан чекинади, яъни, мукамаллик касб этади. Илм ўзида барча (Диний, дунёвий, фаразлар, назариялар ва ҳ.к) жабҳаларни қамраб олади ва ягона йўлни танлайди. Бу йўл кимгадир тариқат (мукамал йўл Л.А) ва кимгадир тасарруф (карийрасига илтувчи, бойлик келтирувчи йўл Л.К) қабилида кўрилади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Кўплаб алломалар илмий мероси (Ўрта аср Л.А) асосан диний дунёқараш замирида шаклланган. Сўзнинг бошланиши Басмала (Аллоҳ номи ила Л.А) билан келади. Зеро, бошлашга азму қарор қилинган нимаики ҳайирли – руҳий баркамолликка хизмат қилувчи иш бўлса, уни албатта Аллоҳ таъолонинг исми билан бошлаш муҳим ҳисобланади.

“Ҳар қандай хайирли – муътабар иш Аллоҳнинг исми билан бошланмаса, абтардир – охири кесик, давоми йўқдир”.

Ҳазрат Навоийнинг:

*Илоҳо подшоҳо кирду коро
Санга очуқ ниҳону ошкоро*

Мисралари билан бошланувчи сўзлардан ҳам билиб олиш мумкин.

Бугунги шиддат билан тобора жадаллашиб бораётган вақт масофасининг талабларидан бири бу жамиятда малакали мутахасисларни, аниқроқ қилиб айтадиган бўлсак, баркамол авлодни вояга етказиб, мамлакат ва жамият тараққиётига ўз ҳиссасини қўшадиган, шунингдек, жамият маънавий камолотининг илҳомлантирувчи манбаи сифатида намоён бўладиган авлодни камол топтиришдан иборатдир.

Жамият маънавий камолотининг илҳомлантиришга хизмат қиладиган манбалар бўлмиш фалсафий-ирфоний қарашлар орқали ёш авлодни камол топтириш учун ҳикмат илми-фалсафа ва орифлар зикри-ирфони илмини кенг оммага тадбиқ қилиш бош мақсаддир.

Юртимизнинг ўз мустақиллигига эришиши бу тарихий ютуғ бўлиб битилиши билан бирга, мамлакатимиз тарихини замонлар оша сайқалланиб, ўз аҳамиятини сақлашга хизмат қилган кўплаб аجدодларимиз илмий мероси, миллий маданиятимиз тамаддунини ўрганишга, у борада холисона сўз юритишга юксак имкониятлар яратилганлигини гувоҳи бўлдек.

Ҳар бир даврнинг ўзига хос ижтимоий муҳити ва “Жамият барқарорлигининг муҳим устувор томонларини белгилаб берувчи тузум”лар шаклланиб борганлигини тарихий манбалардан кузатишимиз мумкин.

Минтақалар барқарорлиги эса Дин ва ахлоқ, санъат ва адабиёт ўз замирида фарсафий-ирфоний илмларни шаклланиб боришлиги рад этиб бўлмас ҳақиқатдир. Зеро, Дин ва санъат ҳеч бир замон ва маконни ҳам, ҳеч бир минтақа ва миллатни ҳам ажратмайди. Дин ва санъатнинг миллат танламаслиги бу инсоният тарихидаги “Буюк кашфиёт” демақдир. Ушбу “кашфиёт”ни мазмун-моҳиятида шаклланган тасаввуфий-ирфоний қарашларни тафаккур орқали мушоҳада қилиш бу ҳикмат илми-фалсафанинг вазифаси.

Фалсафий-ирфоний қарашлар орқали миллий маънавиятимиз ва унинг бунёдкорлари учун муҳим вазифаларни белгилаб беради. Қонунан тартибга солиш ва маълум меъёрларни жорий қилиш соҳалардаги фаолиятни назорат қилишга ургатса, эътиқод орқали ҳалоллик, поклик, виждон ва бирқанча диншунослик “категория”лар орқали инсонларни тўғри йўлга бошлашга ундайди. Ҳар иккала томондан қаралса ҳам, илм ва у орқали кучли жамиятни бунёд этиш мумкин. Буларни тизимли асосда шакллантириш эса фалсафий-ирфоний қарашлар орқали йўлга қуйиш мумкин. Бу эса миллатлар ва минтақалар ўртасидаги тинчлик ва тотувликни, кенгбағирлилик ва дўстлик руҳини сайқалланишига замин ҳозирлашлиги табиий жараёндир.

Тарихда шундай машхур зотлар ўтганки, тазкира ва тарих арбоблари улар ҳақида сўз очганларида: “Бу зот таъриф ва тавсифга муҳтож эмас, бу ерда номлари табаррукона келтирилди”, деб қўя қоладилар.

Фалсафий мушоҳада орқали маълум бир ўзгаришларни тафаккур тарзида анализ-сентиз қилиб, қисман хулоса қилиш мумкин, аммо бу фақатгина рационал ёндашувни тақоза этади. Бугунги глобаллашув даврида керак бўлса рационал қарашларнинг бир ўзи билан чегараланишлик бу бирёқлама қарашни тақозо этади. Шунинг учун рационал ёндашувларни янада мукамалроқ аҳамият касб этишлиги учун иррационал ёндашувларни ҳам кенг миқёсда жонлантириш керак. Бунда фалсафа илимининг хайрихоҳлиги ўз-ўзидан ирфон илми ва унинг намояндаларига мурожаат қилади. Шундагина фалсафий-ирфоний қарашлар маълум маънода янгича тафаккур тазини шакллантиришга дастак бўлиб хизмат қилади. Бунда тасаввуф-ирфон илми вакиллари ва уларнинг илмий меросларини қиёсий таҳлил қилиш алоҳида ўрин эгаллайди.

Ислом дини ва унинг раҳнамолари (Исломдаги мазҳаблар ва уларнинг бирлиги, тасаввуф ва тариқат вакиллари Л.Ахатов) томонидан баён этилган манбалар ҳам муҳим. Биргина Ирфон илми – **тасаввуф** (التصوف) – руҳий қувват, руҳий тарбия вакиллари илмий мерослари оладиган бўлсак, уларнинг Ислом ва инсон ўртасидаги ажралмас робитани шакллантирган муҳтарам зотлар саналади. Ирфон илми – орифлар зикри, сўфийлар мақомоти, маърифатпарварлар мероси тарзида гавдаланувчи иррационал (илоҳий-ғайб Л.Ахатов) илмини татбиқ этади. Бу эса фалсафий билиш моҳиятини тақозо этади.

Тасаввуф (التصوف) – тахлия, яъни холи бўлмоқ, қалбни бўшатмоқ ва яхши, **махталган ахлоқдир**, дейдилар. Иккинчидан, тасаввуфни тасфия, яъни **руҳни азёр – бегонадан тозалашдир**, деб айтадилар. Учинчидан, тасаввуф хузуъ, яъни **нафсни жиловлаш**, хоксорлик ва жонсипорлик намунасини кўрсатишдир дейдилар.

Тасаввуф аҳлини кимлигини билишни истаган инсон энг аввало Ислом ва инсон омили ҳақида мукамал манбаларга суянмасдан туриб (ўз – ўзича мухтасар) хулосалар чиқаришлиги “Беодоб даъвогар”ликдан ўзга нарса эмас.

Шундай экан, ўзининг панднома асарлари орқали ахлоқ илмини сайқалланиши ва тасаввуф маърифатини шаклланишига “Қуввати рух” – руҳий қувват (Л.Ахатов) бағишлаган, пири тариқат деб ном олган, Шайх Нуриддин Абдурахмон Жомий илмий меросини ўрганиш ҳар бир замон ва маконга хос тадқиқот объекти бўлиб қолажак.

Жомий ҳаёт йўли жамиятнинг турли жабҳаларига боғлаб бунёд этган янги – янги кашфиётларию, яратган нодир асарлари билан илмий, маънавий, маданий, адабий жабҳалари, бир сўз билан айтганда, маърифат бунёдкорларидандир. Бундай дастурни эса биз Жомийнинг бир неча асарлари, хусусан “Нафоҳот ул-унс” асарисиз баҳо беришдан йироқмиз.

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан:

“Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Илм талаб қилиш ҳар бир мусулмоннинг зиммасига фарздир”, – дедилар”.

Аҳмад ва Ибн Можа ривоят қилган.

ХУЛОСА

Бундан кўриниб турибтики, илм олиш ва уни ҳаётга тадбиқ қилиб бориш ҳаммамизга шарт экан. Зеро, Аллоҳ таоло Исро сурасининг 70-оятда куйдагича марҳамат қилади:

“Батаҳқиқ, Биз Бану Одамни азизу мукаррам қилиб қўйдик ва уларни қуриқлигу денгизда (улов-ла) кўтардик ҳамда уларни пок нарсалардан ризқлантирдик ва уларни Ўзимиз яратган кўп нарсалардан мутлақо афзал қилиб қўйдик”

Инсон ҳамма жонзотлар ичида энг мукаммали ҳисобланади. Бундай шарафга эга бўлган инсон албатта илм ва маърифатни мукаммал ўрганиб боришлиги лозим. Бундай жараённи эса арслар оша ўз аҳамиятини мустаҳкамлаб келаётган мутафаккирлар илмий мероси орқали амалга ошади.

Халқимизнинг бутун ўтмиш тарихи ва маданий-маънавий, илмий меросидек унинг ажралмас бўлаги бўлган Ирфон-тасаввуфни том маънода кенг, мукаммал ва холисона таҳлил қилиш асосан мустақилликка эришганимиздан сўнг бошланди.

REFERENCES

1. Бобур З.М.Мубайян ва насрий баёни (Рисолаи волидийа назмий таржимаси ва шарҳи). – Т: “Sharq”, 2014.
2. *اوزبکستان س س س ر فنلار اکادیمیاسی علیشیر نوایی نامیادگی ادبیات موزی علیشیر نوایی الک 1968- بیت 1 دیوان اوزبکستان س*س*س*ر*قن" نشریاتی تاشکینت*
3. Васлий Самарқандий Имом Аъзам ҳаёти ҳақида қимматли сўзлар, Ал=калому=л=афам фий маноқиб=л=имоми=л=аъзам. – Т: “Мажнунтол”, 1991.

4. Ҳусайн Воиз Кошифий Футувватномаи султоний ёхуд жавонмардлик тариқати (Форс – тожик тилидан Комилов Н. таржимаси). – Т: А.Қодирӣ, 1994.
5. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Мукамал саодат йўли. – Т: “Hilol–Nashr”, 2014.
6. Madalimov, T., Akhatov, L., Xaytmetov, R., & Ibrohimov, F. (2020). A Symbol of Tolerance and Friendship in Jamiy's Work "Bahoriston". *International Journal of Current Science Research and Review*, 1(1), 29-32.
7. Madalimov, T., Khaytmetov, R., & Akhatov, L. (2020). THE PROBLEM OF TOLERANCE IN ORIENTAL PHILOSOPHY. *JournalNX - A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 6(7), 130-133.
8. Madalimov, T., Khaytmetov, R., & Akhatov, L. (2020). the PROBLEM of HUMAN PSYCHOLOGICAL CRISES in the VIEWS of EMIL DURKHEIM. *НАУКА ОБРАЗОВАНИЕ И КУЛЬТУРА*, 50(6), 50-57.
9. Xaytmetov, R., Akhatov, L., & Madalimov, T. (2020). Капитализм ва инсон психологияси. *Педагогика ва психологияда инновациялар*, 2(1), 53-61.
10. Xaytmetov, R., Madalimov, T., & Akhatov, L. (2020). The spiritual connection of Sufism and Tolerance in the works of Jami. *International Journal of Multidisciplinary Research and Publications*, 1(2), 1-4.
11. Akhatov, Lutfillo, Timur Madalimov, and Raimberdi Xaytmetov. "The Spiritual Connection of Sufism and Tolerance in the Works of Jami." *International Journal of Multidisciplinary Research and Publications* 2 (2020): 1-4. Web. Apr. 2020.
12. Akhatov, Lutfullo, Timur Madalimov, Raimberdi Xaytmetov, and Farxod Ibrohimov. "A Symbol of Tolerance and Friendship in Jamiy's Work "Bahoriston"." *International Journal of Current Science Research and Review* 3 (2020): 29-32. Web. Apr. 2020.
13. Khaytmetov, R., T. Madalimov, and L. Akhatov. "The Problem of Human Psychological Crises in the Views of Emil Durkheim." *Наука, образование и культура* 6.50 (2020): 50-57. Web.
14. Khaytmetov, R., T. Madalimov, and L. Akhatov. "The Problem of Tolerance in Oriental Philosophy." *Multidisciplinary Peer Reviewed Journal* 6.7 (2020): 130-133. Web.

